

702

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
SZAKOSZTÁLYAINAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS
FŐTITKÁR

XXXVI. kötet

Új folyam II.

1931. 10-12. sz.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület

CLUJ - KOLOZSVÁR

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság

1931

T A R T A L O M

TANULMÁNYOK:

<i>Dr. Tavaszy Sándor:</i> A szociológia filozófiai alapjai — — — — —	329
<i>Dr. Balogh Arthur:</i> A székely vallási és iskolai önkormányzat — — — — —	341
<i>Dr. György Lajos:</i> Eulenspiegel magyar nyomai — — — — —	355
<i>Dr. Dömötör Sándor:</i> A cigányok temploma — — — — —	391

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

<i>Dr. Banfi Florio:</i> Olasz novella Zápolya János királyról — — — — —	404
<i>Józsa János:</i> A piaristák bukaresti letelepedésének kísérlete és Mavrocordat Konstantin — — — — —	406

ADATTÁR:

<i>Dr. Erdélyi Pál:</i> Adatok Zajzoni Rab István életéhez — — — — —	409
--	-----

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE:

Az irodalomtörténet, művészettörténet, archeologia és zenetörténet köréből 15 könyv és tanulmány ismertetése — — — — —	421
--	-----

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI:

<i>Dr. Balogh Ernő:</i> Mélyfúrás Kolozsváron — — — — —	13
<i>Bányai János:</i> A moreni-i égő petroliumkút — — — — —	16

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET ORVOSTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI:

<i>Dr. Koleszár László:</i> Parádi Kálmán alkattani megvilágításban — — — — —	9
---	---

AZ ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban negyedévenként 7—7½ iv terjedelemben. A folyóirat az EME. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Orvosi- és Jogi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-ot

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjai évi 300 lejes kedvezményes áron kapják. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala, Cluj-Kolozsvár, Strada Baron L. Pop (volt Brassai-utca) 5.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS, Cluj-Kolozsvár, Str. Universităţii (v. Egyetem-u.) 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 iv. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Különnyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. Kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küld vissza.

OLVASTÓI SZÁM: 544/1931
HANGYÁI SZÁM: 9596.

A szociológia filozófiai alapjai.

Irta: Dr. Tavaszy Sándor.

1. Bonyolult és súlyos kérdés-komplexum az, amelyet a címben jelzett téma magában foglal. Hiszen, még ma magának a társadalomtudománynak a fogalma is merőben tisztázatlan. Egyáltalában nincs egyértelmű feleletünk arra a kérdésre, hogy milyen helyet foglal el a társadalomtudomány a tudományok nagy organizmusában. Ha csak az előttünk lévő munkaprogramra tekintünk,¹ láthatjuk, hogy lehet beszélni a társadalomtudomány filozófiai, természettudományi és közgazdaságtani alapjairól. Ennélfogva nem kezdhetem előadásomat azzal, hogy minden további előkészület nélkül egyenesen rámutassak a társadalomtudomány filozófiai alapjaira, hanem fel kell vetnem: *Vannak-e a társadalomtudománynak olyan alapvető kérdései, amelyeknek megoldása a filozófiára vár és van-e legitim illetékessége a filozófiának beleszólani a társadalomtudomány problematikájába és problémáiba?*

Ha mindezeket a szempontokat tekintetbe vesszük, akkor meg kell állapítanunk, hogy problémánk kifejezetten tudománytani vagy szisztematologiai probléma, még pedig ennek is a súlyosabb fajtájából való. Ez a magyarázata, — hogy magamat igzoljam, — hogy ennek a kérdésnek az előadását vállaltam. A problémához tehát, nem mintha szociológusnak érezném magamat, hanem mint olyan valaki szólok hozzá, aki ismeretkritikai és tudománytani problémákkal foglalkoztam. A probléma szociológiai oldalával annyiban foglalkozom, amennyiben a szociológia szociális etikának tekinthető. De menjünk a probléma szálainak kibogozásában a logikai analízis útján, hogy szintétikus ítéletekhez juthassunk.

2. A „társadalomtudomány“-nyal, vagy általánosabban kifejezve, a „szociológiá“-val is úgy vagyunk, mint annyi más közkeletű és közhasználatban lévő kifejezéssel és a mögötte lévő fogalommal, hogy sokan használják a nélkül, hogy öntudatosan szembenéztek volna a jelentésével; tehát használják valami tudatalatti sejtés alapján és felteszik úgy önmagukról, mint másokról, hogy a társadalomtudomány fogalmát ismerik és értik. Kétségtelen dolog, hogy nem is könnyű tájékozódni abban a nagy zűrzavarban, amely a társadalomtudomány

¹ Ez az előadás a Székelyek Kolozsvári Társaságának Főiskolai Tagozata által rendezett közgazdasági és társadalomtudományi szeminárium 1931. nov. 12-én tartott összejövetelén hangzott el. A következő két előadás a társadalomtudomány természettudományi és közgazdaságtani alapjaival foglalkozik.

fogalma körül uralkodik. Csak fel kell ütnünk valamely szociológiai kézikönyvet, hogy meggyőződjünk arról a nagy sokféleségről, amely a társadalomtudományok terén mutatkozik. Merőben esetlegesen sorolok fel néhány tudományos diszciplínát, amelyek mindenike igényt tart arra, hogy szociológiának tekintessék, vagy legalább is a szociológiai tudományok principiális tana akar lenni. Így pl. beszélnek kultúrszociológiáról, pedagógiai szociológiáról és szociológiai pedagógiáról, jog-szociológiáról és vallásszociológiáról, szociálpszichológiáról és szociál-filozófiáról, szociográfiáról és szociozofiáról, a tudás szociológiájáról (Wissenssoziologie) és szociális logikáról, stb.² Vagy, ha csak a magyar nyelvhasználatra gondolok, beszélünk szociológiáról, társadalomtudományról, de beszélünk társadalomtanról és társadalomfilozófiáról, azután ellátjuk a szociológiát bizonyos predikátumokkal és így beszélünk gazdasági szociológiáról, vagy, bizonyos tautológiával, beszélünk társadalmi szociológiáról is. Íme, ebben a nagy zűrzavarban, vagy legalább is ebben a nagy sokféleségben hogyan is lehetne eligazodni bizonyos tudománytani vizsgálódás és értelmezés nélkül?... Kétségtelen, hogy csak elvi logikai szempontok teremthetnek itt rendet.

De engedjük szóhoz jutni a dilettánsokat és a praktikánsokat és mondjuk azt, hogy ez a logikai pedántéria, ez a nyugölődő precizitás csak az akadémiai és katedrai bölcsesség előtt bír jelentőséggel. Jól van, de ekkor meg számolnunk kell azzal, hogy mialatt a szociális élet aktuális problémáival, mint empirikus kérdésekkel foglalkozunk, folytonosan ki vagyunk téve annak, hogy összezavarjuk a tudományok határait, amitől Kant annyira félt, és hol a közgazdaságtan, hol a jogtudomány, hol a történetfilozófia területein barangolunk, vagy pedig, — ami mindezeknél rosszabb — a tudomány subája alatt vasárnapi reflexiókat vagy éppen vezércikkeket írunk. ... Ismét hangsúlyozom, hogy csak elvi logikai szempontok teremthetnek itt rendet!

3. Mindenekelőtt rendet kell teremtenünk a szavak, a technikus terminusok terén. Fogadjuk el és tegyük általánossá, hogy a *szociológia* vagy *társadalomtudomány* jelenti azt az egész ismeretkört, valamint azt a tudományos álláspontot, amely vonatkozik minden kollektív jelenségre, valamint minden olyan jelenségre, amely akármely tudomány területére is esik, de a kollektivitás által van meghatározva. Így pl. az ismeret vagy a tudás lehet az ismeretkritika vagy logika tárgya, azonban, amennyiben a kollektivitás az ismerést vagy a tudást meghatározza, annyiban beszélhetünk a tudás és az ismeret szociológiájáról. Vagy pedig a vallás problémája és ennek a területére eső jelenségek lehetnek a vallásfilozófia tárgyai, de amennyiben a vallás kollektív jelenség és amennyiben a kollektivitás a vallást egyéni alkatában is módosítja, annyiban kikerülhetetlen vallásszociológiáról beszélni, stb. Így tehát a különböző jelzővel ellátott szociológiákat úgy kell tekintenünk, mint az általános értelemben vett szociológia vagy társadalomtudomány különböző diszciplínáit, tehát mint speciális szociológiákat.

² *Handwörterbuch der Soziologie*. Herausgegeben von Alfred Vierkant. 1931. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart.

Ezzel azonban a kérdésnek még csak a könnyebbik oldalát intéztük volna el. Következik annak a kérdésnek tisztázása, hogy mi hát a szociológiának a tárgya? — Elsősorban a szociológia tárgyával kell tisztába jönnünk, mivel feladatát a tárgy határozza meg és csak a feladat tisztázása után lehetséges a szociológia területének a többi tudományokkal szemben való elhatárolása, és végül, csak így lehetséges kijelölni a szociológia vagy társadalomtudomány helyét a tudományok nagy organizmusában.

Mi hát a szociológia tárgya, a legnagyobb általánosságban?... A sokféle definíciót, amely a különböző szociológiákban található, melőzve, elégedjünk meg egyelőre a következő fogalmazással: *A szociológia tárgyat mindazok a tényleges jelenségek, amelyek az életfunkciók különböző rendszereim belül akármely közösségi életbe tartozó individuumok kölcsönviszonyából és kölcsönhatásából származnak.* Ennek alapján a szociológiába tartozó tényleges jelenségeket az individuumok kölcsönviszonya és kölcsönhatása határozza meg, ezért ezeket a jelenségeket „társas hatásoknak“, vagy „társas fonatoknak“ nevezhetjük. Ilyen társas fonatok alakulhatnak az életfunkciók különböző rendszereiben. Négy ilyen rendszert különböztethetünk meg az életfunkciók sorában. És pedig: 1. A táplálkozási funkciók rendszere. Ezeknek szükségai és sikeres fenntartásuk hozza létre a gazdasági társas fonatokat. 2. A fajfenntartási funkciók hozzák létre a házasságot, a családot, valamint az ezekből származó különböző társas alakulatokat. 3. A mozgást végző és irányító funkciók szükségai és sikeres önállításuk érdekei hozzák létre az izomélet síkjába eső és ma különösen erőteljesen jelentkező társas hatásokat, amint azok pl. a sportban vagy a turisztikában nyilvánulnak. 4. És végül a jelentést adó funkciók rendszere: az érzékelés, fantázia, értelem, ész, öntudat és az ezek határain belül és az ezek felett keletkezett szellemi élet hozza létre azt a gazdag szövevényét a társas életnek, amelyet kultúrának és vallásnak nevezünk.

Ha a különböző életfunkciók rendszerén így áttekintést nyertünk, azonnal tisztában lehetünk, hogy a szociológia tárgya mennyire kiterjedt és mennyire képes átfogni a közösségi élet egészét.

De ha tisztáztuk a szociológia tárgyat, ennek segítségével tisztázuk a szociológia feladatát is.

Amikor a szociológia feladatáról beszélünk, álljon világosan előttünk az a tény, hogy minden életfunkciónak megvan a maga forrása, keletkezésének indoka és mindeniknek megvan a határa, valamint a végpontja is. Erre való tekintettel Böhm Károly a szociológia feladatát abban találja, hogy „... a társas fonatok forrását, keletkezését és fejlődését, formáit...“ magyarázza.³ Az életfunkciók forrása az élőlény, amely önmagát azáltal tartja fenn, hogy tevékenységeket végez és ezekben a tevékenységekben bizonyos élettartalmat valósít meg. Tehát a tevékenységek keletkezésének indoka az élőlény önfenntartása az élet minden vonatkozásában. Ami pedig az élettevékenységek határát illeti, azok nem érnek véget az individuum határainál, tehát nem maradnak

³ Böhm Károly: *Logika*. Budapest, 1901. 82. 1.

az individuum belső síkjában, hanem azon is túl terjednek. Az individuum a maga valóságát látható testi határain is túl kitágítja és az egyéni síkba eső projekciói az egyéni síkon túlterjedő prolongációkká válnak, amelyek eredményezik azt a valóságot és azt a létformát, amelyet „társaság“-nak, „társadalom“-nak vagy „közösség“-nek nevezünk.⁴

Ha a szociológia tárgyát és ebből folyó feladatát így nézzük, akkor könnyű azt elkülöníteni mindazoktól a tudományoktól, amelyekkel pedig állandóan összezavarják. A szociológia nem közgazdaságtan, nem politika, de nem is jogfilozófia, de még történetfilozófia sem. A szociológia az élettevékenységek társas hatásaival, e hatások kollektív alkotásaival, e tevékenységek általános természetével és törvényszerűségeivel foglalkozik. A szociológia határain kívül esik a térben és időben meghatározott gazdasági szükségekkel és ezeket a konkrét szükségeket pótló gazdasági javakkal, valamint ezek egymáshoz való viszonyának a törvényszerűségével való foglalkozás, ezért a szociológia nem köz-, és nem nemzetgazdaságtan. De kívül esik a szociológián a politika is, amely az állam és a nemzet helyes szervezésére és szervezett életének fenntartására vonatkozó elméleti és gyakorlati ismeretekkel foglalkozik. És nem jogfilozófia, mivel a jog lényegének problémája nem érdeklő, csupán annyiban, amennyiben a jog a szociális életközösségek fennállására és működésére kihat, helyesebben, amennyiben a jog szociális képzőerő. És nem történetfilozófia a szociológia, mivel a történetfilozófia az egyetemes kiható erővel bíró események nagy összefüggésében mutatkozó jelentések értelmezésével foglalkozik, igyekszik a szinguláris történéseket nagy eszmei szempontok alatt összefogni. A szociológia mindezeknek a tudományoknak nagy hasznát veszi, de ezek egyikében se olvadhat fel, viszont a szociológia speciális tárgya és feladata kizárja, hogy a fentemlített diszciplínák akármelyike is beleerőszakoltassék a szociológiába.

Ha így elhatároltuk a szociológiát azoktól a tudományos diszciplínáktól, amelyekkel határos és amelyek állandóan veszélyeztetik önállóságát, állapítsuk meg már most a helyét a tudományok nagy organizmusában.

Fogadjuk el a tudományok felosztási alapjául azt a ma már általános elvet, hogy a tudományos kutatás és vizsgálódás egyfelől a térben és időben megjelenő természetre és a logikai síkban érvényesülő szellemre vonatkozik.⁵ Ennek megfelelően beszélünk I. természettudományokról és II. szellemtudományokról. Mivel pedig a szociológia tárgyát képező társas fonatok szellemi természetűek, mert szellemi eredetűek, ezért a szociológia a szellemtudományok nagy csoportjába tartozik. Ez nem jelenti azt, hogy a természettudományok oldalán ne lehetne beszélni bizonyos átvitt értelemben vett biológiai „szociológiá“-ról, de csak abban az értelemben, amint beszélnek fiziológiai lélektanról. Azt sem vitatjuk, hogy amiképen a fiziológiai pszichologia adhat sok

⁴ Böhm Károly: *Az ember és világa*. Filozófiai kutatások. III. Rész: *Axiológia vagy értéktan*. Kolozsvár, 1906. 252. l.

⁵ Dr. Tavaszy Sándor: *A tudományok rendszere*. Kvár, 1925.

érdekes anyagot a filozófiai értelemben vett ismeretelméleti pszichológiának, épen úgy a biológiai értelemben vett szociológia is adhat sok vizsgálódási anyagot, sok megvilágosító analogiát, de egyik diszciplinának sem, tehát a szociológiának sem adhat a biológiai kutatás magyarázó elveket. Ezeket csak a szellemtudományi reflektálás adhatja. Kimondjuk tehát ismételten: a szociológia a szellemtudományok oldalára eső tudomány.

A szellemtudományok oldalán a következő tudományágakról beszélhetünk: 1. Matematika, 2. Filozófia, 3. História, 4. Szociológia és 5. Alkalmazott szellemtudományok. Ide vehetjük még, de már mint határtudományt, a theológiát is. De még helyesebb, a természettudományokon és a szellemtudományokon túl, mint a tudományok harmadik nagy csoportját venni fel. Ez a kérdés azonban már kívül esik a mi tudománytani vizsgálódásainkon, de a tudományok térképén való tájékozódás végett szükségesnek tartottuk megállapítani.

4. Ezek után az általános tudománytani vizsgálódások után térjünk reá a mi tulajdonképpeni konkrét problémánkra: a szociológia vagy társadalomtudomány filozófiai alapjainak megállapítására. És vessük fel mindenekelőtt azt a kérdést, hogy mit kell értenünk valamely tudomány „alapjai“-n, és mit közelebbről valamely tudomány „filozófiai alapjain“?

A tudomány ismeretek* rendszere: a tudomány egyfelől személyes meggyőződéseken, másfelől tudományosan igazolt elveken nyugszik. A személyes meggyőzések egyéniségünket megragadó tapasztalatokból és szellemiségünket megvilágosító belátásokból és reflexiókból erednek. A tudományos elvek születése nem vezethető vissza, maradék nélkül, a személyes meggyőzésekre, mivel a tudományos megismerés nagy mértékben módosítja ezeket, de mégis a tudományos elvek és a személyes meggyőzések között a legbensőbb kapcsolat áll fenn és a személyes meggyőződés ereje és minősége feltétele a tudományos elv logikai erejének és minőségének. A tudományt tehát a személyes meggyőzéstől elválasztani nem lehet, mégis a tudomány logikailag megalapozott elveken nyugszik. A tudományosan igazolt elvek tartják össze egy szerves egészben a különböző ismereteket. Ahol ilyen tudományos elvek nincsenek, ott csak lexikális tudással van dolgunk, a lexikon pedig nem tudomány, amint a lexikális tudással rendelkező ember sem tudományos ember. Természetesen a tudományok mai nagy differenciálódása következtében az egyes tudományokban érvényesülő tudományos elvek nagyon sokfélék és az egyes tudományban fellépő irányok szerint egymástól különbözők.

Ha végigtekintünk a szociológia történetén,⁶ csak a XIX. századon, és itt is csak a legkiemelkedőbb neveken, azonnal láthatjuk a tudományos elvek közötti nagy különbségeket. Comte Ágoston, aki a társadalomtudományt először nevezte „szociológiá“-nak (1839/42), szociológiája

* Dr. Paul Barth: *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie*. II. Aufl. Leipzig, 1915; Dr. H. L. Stoltenberg: *Geschichte der Soziologie* (Handwörterbuch d. Soziologie. Lásd előbb idézve), 579—588. l.

alapjává az emberiség természetes fejlődésének elvét tette és ennek segítségével akarta megállapítani a jövődöbeli és az egész emberiséget átfogó és egyesítő emberiség képét. Ezt a szociológiát nevezi Paul Barth „intellektuálisztikus szociológiának“. Karl Marx a Darwin-féle evolúciós-tant is, különösképpen pedig a létért való küzdelem tanát, tekintetbe véve képezte ki a saját gazdaságtörténeti szociológiáját, amelynek tudományos elvévé a gazdasági osztályharc gondolatát tette. Ugyancsak a Darwin-féle evolúciós tan alapján képzi ki Herbert Spencer (1820—1903) az ő biológiai szociológiáját, amelynek tudományos elvévé azt a gondolatot tette, amely szerint a társadalom orgánizmus, tehát annak igazságai az állat- és növényvilág orgánikus élete analogiáiból dedukálандók. Egy harmadik főiránya a szociológiának az, amelyet voluntarizisztikus szociológiának nevezhetünk.⁷ Ez az irány a „szociális akarat“ elvét veti a szociológiai megismerés alapjává, pl. korunk egyik legkiválóbb szociológusa, Ferdinand Tönnies.⁸ Ime ez a pár példa mutatja a tudományos elvek terén mutatkozó különbségeket. Természetesen ezeket a példákat szaporítani lehetne.

Kétségtelenül lehet szociológiai adatgyűjtéseket végezni a társas hatásfonatok bármely területén: a gazdasági, a kulturális, a szociális etikai élet síkjaiban, tudományos elvek nélkül is; ezeknek az adatoknak azonban önmagukban tudományos magyarázó erejük nincs és önmagukban legfeljebb szociológiai „vélekedések“-ig juttathatnak el. Ezért a legtöbb szociológiai „művet“ jogosulatlan általában „szociológiai“-nak vagy éppen „tudományos szociológiai“ műnek nevezni. Még a legegyszerűbb és legigénytelenebb tudományos állásponton álló szociográfiához, a leíró szociológiai munkássághoz is szükség van tudományos szempontokra, olyan tudományos kategóriákra, amelyek vagy valamely tudományos elvből folynak, vagy pedig valamely tudományos elvre utalnak.

5. Ha már most a tudományos elveket nélkülözhetetleneknek tartjuk valamely tudományra és így a szociológiára is, akkor már közelebb jutotunk problémánkhoz, vagy legalább is élesebbé és sürgetőbbé tettük az abban rejlő problémáit. Az elvek ugyanis nem ismernek megállást. Ezért befejezetté, késszé, tökéletessé csak azoknak a tudománya válik, akik kérdéseiket elvtelenül kezelik. Az elvek különböző átfogó erővel bírnak és így a kisebb kapacitású elvek belső logikai kényszerűséggel utalnak mind inkább és inkább vissza a mindig átfogóbb és a mindig egyetemesebb erejű elvekre. Ezért minden szaktudomány kényszerítve érzi magát arra, legalább is azok előtt a tudós személyiségek előtt, akik saját tudományosságuknak nem rabszolgái, hanem urai, akik a tudományban többre tartják a problémák éles, szűrő és elme-hasító erejét,

⁷ Lásd ide vonatkozólag dr. Bartók Györgynek két igen jelentős dolgozatát: *Természet és társadalom* (Prolegomena egy leendő szociológiához), Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1909, 421. és következő lapjain. — És a második dolgozat: *Evolúció és szociológia* (Prolegomena egy leendő szociológiához). U. o. 1910. 1. és köv. lapjain.

⁸ F. Tönnies: *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Grundbegriffe der reinen Soziologie. II. Aufl. Berlin, 1912.

mint a mindig relatív és mindig kérdéses megoldások sorát, — tehát minden ilyen igazi tudomány a platonai „regressus ad infinitum“ királyi törvénye alatt áll. Minden szaktudomány *ingadozóvá* válik, ha nem igyekszik tisztázni az igazsághoz való viszonyát, ha nem reflektál azokra a legáltalánosabb fogalmaira, amelyeket mint magátólértetődőket folytonosan használ és minden szaktudomány, legalább is a legnagyobb és a legátfogóbb erejű képviselőiben, kényszerítve érzi magát, hogy tárgyát, problémáit, feladatait, a saját szűkebb határain túl, az egész valóság problematikájának nagy összefüggésében is megsejtelje. A filozófiai tendencia minden szaktudomány mélyén ott rejtőzik. Ezért szükségképen van természetfilozófia, társadalomfilozófia, jogfilozófia, történetfilozófia, nyelvfilozófia, stb. Ez a megállapítás a szociológiára vagy a társadalomtudományra annál inkább áll, mert a tudományok organizmusában elfoglalt helyénél fogva — amint arra már rámutattunk — a szellemtudományok ugyanazon nagy csoportjába tartozik, mint a filozófia, ennél fogva nagyon sok tudománynál közelebb is áll a filozófiához.

Mindezeknek a megfontolásoknak az alapján valljuk, hogy a társadalomtudomány, mint a társas hatások és a tudatos és nemtudatos társas tevékenységek jelentésével és természetével foglalkozó tudomány egész problematikájánál fogva az emberi szellem filozófáló tevékenységében gyökerezik, abból hajt ki, tehát csak a filozófiai gondolkodás mélységi életében jut önmaga megismerésére és csak ebben a mélységi életben jut problémáinak élesen tiszta ismeretéhez. Ennek a definitív megállapításnak magyarázatául mondjuk ki határozottan: a szociológia tárgyát ki lehet szélesíteni ugyan, amint nem egy példa mutatja, annyira, hogy az magába foglalja minden élőlény társas életének magyarázatát, azonban ez a tudományos tágkeblűség nem visz közelebb sem általában az élőlények szociológiai alkatának, sem szűkebb értelemben az ember társas alkatának és természetének ismeretéhez. Az ember nem egy mechanikai alkatrész a társadalom sztatistikájában és dinamikájában, de nem is pusztán „élőlény“, amely ösztönösen verődik csoportokba, hanem szellemi természetű személy, tehát az emberi társas hatások ismeretének kulcsa az ember személyi természetének ismeretében rejlik. Ezt az ismeretet pedig csak a filozófia közvetítheti. Ezért a szociológia alapproblémája egyenesen a filozófiában gyökerezik és a filozófáló gondolkodás strukturájából nő ki.

Ha ebben a beállításban nézzük a szociológia problémáját, úgy a megoldásra irányuló törekvésünknek sokkal messzebb kell visszamennie, amint azt a jelenleg előtérben álló gazdaságtörténeti vagy biológiai szociológiák teszik. Az embert emberré és társadalmát emberi társadalommá elsősorban az embernek nem a csoport- vagy osztályérdeke, és nem az állati orgánizmusa és ösztönisége teszi, hanem az ember szellemi személy-volta. Aki ellenkezőleg nézi a kérdést, annak először is mellőznie kell, ki kell zárnia az ember lényéből azt a pluszt, amely őt emberré teszi. Mi azonban egy reálisztikusabb álláspontra helyezkedünk, amikor az embert meghagyjuk embernek és így az ember-

nek az emberi voltát elsősorban meghatározó szellemi személyi természetében találjuk meg a szociológiai megismerés tudományos elvét.

6. Hogy a szociológia filozófiai alapjai még élesebben mutatkozzanak meg előttünk, vessünk egy rövid pillantást a szociológia eme fent jelzett alaproblémájára és kérdezzük: az ember szellemi természetű személye miképpen magyarázza az emberi társadalom fennállását és a különböző emberi életfunkciók síkjában keletkezett hatásfonatok létét és általában az ember szociális tevékenységét?

Böhm Károly — amint azt fentebb láttuk — az emberi társas fonatok keletkezését, nagyon helyesen, úgy magyarázza, hogy az ember a saját tevékenységeit, mint önfenntartásának projekcióit, saját egyéni létén túl vetíti és így projekciói prolongációkká válnak, amelyek létrehozzák a különböző társadalmakat, közösségeket és az emberi produkciókat fenntartó intézményeket. Ez a magyarázat minden helyessége mellett is nem kielégítő, mert nem teljes és főképpen nem reális, mivel nem egzisztenciális természetű. Böhm Károly az emberi személyt az elvont és teoretikus gondolkodás síkjában szemléli és nem *ott*, ahol az ember *van*, a saját egzisztenciájának síkjában. Ez a magyarázat először kiemeli az embert a saját létezésből és áthelyezi egy gondolati síkba, ahol egzisztenciális vonásaitól megfosztja, hogy a „tisztá“ teoretikus gondolkodás tárgyává váljék és így *gondolat-mivoltában* legyen a tény-megállapítások és az értékítéletek anyaga. Ha így nézzük az embert, ebben az elvont beállításban, akkor úgy kell képelnünk a dolgot, mintha az ember egy bizonyos időben kezdett volna szociális lényvé válni, tehát volt idő, amikor még szociális tevékenységet nem fejtett ki. Ez a következtetés azonban hamis, ennél fogva az ember szociális magatartásának magyarázatát nem elég a projekcióival és prolongációival kezdenünk, hanem vissza kell mennünk az ember szellemi személyi természetének kérdéséhez, mert minden emberi szocietás magyarázata az ember szellemi személy-voltában és személyes szellemi mivoltában rejlik. A személy problémájával és a szellem problémájával szemben való állásfoglalás dönt valamely szociológia magyarázó ereje felett. Ha ezzel a két problémával szemben tagadó álláspontra helyezkedünk, vagy ha egyszerűen kikapcsoljuk a szociológiából, akkor valóban nincs más választás hátra, mint vagy arra a természettudományos álláspontra helyezkedni, hogy az ember csorda-természeténél fogva csorda-lény, aki ösztönösen tömegbe verődik, hogy létfenntartását ezzel biztosítsa, vagy pedig arra a racionálisztikus gazdaságtörténeti álláspontra, hogy az ember pusztá számító lény, gazdasági vagy érdek-lény, homo oeconomicus, akire nézve az utilisztikus értékelés az utolsó és a legmagasabb. Nemesak, de ebben az utolsó esetben szükségképpen jut oda a szociológia, hogy az egész emberi társas életet pusztá mechanizmusnak nézze, amelyben a célkitűzéseknek sincs helye, tehát az emberi akarat is a vonzás és taszítás mechanikai törvénye alatt áll. Mindezekben az esetekben, az ilyen elvi beállításokban a szociológia sok érdekes dolgot mondhat, azonban a perszonálitással és szellemiséggel felruházott ember szociális hatásfonatainak értelmezését nem képes megadni, tehát kívülről marad a saját tárgyán és a saját feladatán.

7. Mindezek után tehát valljuk, hogy az emberi szellemi személyes lény és az ember személyi alkata, személy-volta apriori magában rejtí szociális tevékenységét és szociális hatásfonatának alapját.

Az ember „emberiessége“, a humanitása az ő személyességében rejlik. Az ember tehát csak mint személyes lény, mint személy ember. Az ember személyi tudatának felébredése pedig nem a dologi világgal való szembenállás által megy végbe. Az a Más, amellyel szemben magát az ember mint személyt ismeri fel, nem az őt körülvevő természeti világ, hanem az őt „megszólító“ második személy. Nem a Nem-én az a Más, amely az Én-t kihívja. Ennek a dologi természetű világnak a tükrében az ember önmagát nem mint Ént ismeri meg, hanem mint annak ugyancsak dologi-tárgyi természetű alkatrészét. A dologi-tárgyi világ nem képes az embert megszólítani, tehát nem képes én-magányosságából kihívni. Az ember mindaddig, amíg személyes megszólítás által „személylé“ nem lesz, addig beletartozik a dologi-tárgyi világba, amelyet az egymásmellettség és az egymástól való függetlenség jellemez. Amint azonban elhangzik a megszólítás, amint az emberi létbe beleszendül a második személy, a „Te“ szava, csodálatosan megnyílik az eddig csak élőlény számba ment ember egész csodálatos és rejtélyes világa. Ezt a megszólítást ne keressük a történeti síkban, mert nem is történeti úton, hanem dialektikai és metafizikai úton jutunk hozzá. Ezért az egyik „személy“ megléte involválja a másik „személy“ létét. Az „Én“ személy involválja a „Te“ személyét és viszont. Ma a filozófia már kezdi egyértelműséggel tanítani, hogy az Én-nek önmagában, saját magányosságában nincs abszolút exisztenciája, mert csak a Te-vel való viszonyban exisztál. Vagy, amint azt F. Ebner kifejezi: „... die Existenz des Ichs in seinem Verhältnis zum Du gegeben ist...“⁹ Vagy másutt, ugyancsak ő, a következő pompás megfogalmazását adja a kérdésnek: „... gibet es ebenso wenig ein absolut duloses Ich, als ein ichloses Du zu denken wäre“.¹⁰ Ennek a Te-nek a szimboluma maga az Isten, mint abszolút személy, és maga az ember, mint az idői létben élő személy. A megszólított ember „áthangzó“ és „magát-hallató“ emberré, személylé lesz, aminthogy ezt is fejezi ki a „personus“ (melléknévi formájában, és a „persona“ (főnévi formájában). Itt igen érdekes kérdés lenne azzal foglalkozni, hogy mint tartozik hozzá az ember személyi alkatához a „szó“ és a „nyelv“, amelynek eredetét sem történelmi, sem pszichológiai úton maig sem sikerült és sohasem is fog sikerülni a nyelvudománynak felderíteni. Miért? Azért, mert a nyelv nem történelmi vagy pszichológiai esetlegesség, hanem az ember személyi mivoltának ősi, szellemi alkatából folyó sajátja. Épen ezért elégséges nekünk itt rámutatni arra a tagadhatatlan tényre, hogy amiképpen az Én és Te viszonyában élő emberi személy, épen úgy a nyelv is minden tapasztalatot megelőző feltétele a társas fonatok, a társadalmak kialakulásának. Igen jelentős feladat lenne végigkísérni, hogy az ember életfunk-

⁹ Ferdinand Ebner: *Das Wort und die geistigen Realitäten*. Brenner-Verlag, Innsbruck, 1921. 16. l.

¹⁰ I. m. 19. l.

cióinak rendszerén, ama rendszereken át, amelyeket a 3. pontban már felmutattunk, — miképpen bontakozik ki a társas személy élettartalma, még pedig mindig a Te-személy viszonyában és sohasem éni magányosságában. Erre most csak azért sem vállalkozhatom, mert a ma folyó metafizikai kutatások még nagyon komplikált képet mutatnak.¹¹ De problémánk tudománytani természete nem is enged teret erre. Az, amire eddig rámutattunk, önmagában igazolja, hogy a szociológiának, nemcsak általánosságban mondva, filozófiai, hanem egyenesen metafizikai alapjai vannak.

8. De menjünk még tovább. Az emberi szocietást gyökerében az ember személyességében találtuk fel egyfelől, de feltaláljuk az ember szellemiségében is. Ez különben következik az ember személyességéből, mivel a személy szellemi természetű valóság.

Böhm Károly egyenesen, minden fenntartás és korlátozás nélkül mondja ki: „...a társadalom — szellemi valóság”.¹² A társas élet, a társas közösség minden alakulata és intézménye a szellemi természetű ember vetülete. A szellemi természetű ember alatt azonban egy pillanattig sem szabad valami elideálicizálni, tehát az egzisztenciális síkban nem létező embert értenünk, hanem a húsból és vérből álló embert, aki még husa és vére dacára is szellemi természetű, mert húsból és vérből alkotott fizikuma csak akkor bír értelemmel, ha azt a rajta keresztül hangzó szellemiség orgánumának tudjuk tekinteni. Nemcsak Böhm Károly, de nagyon sok más filozófus tett már eredményes kísérletet arra, hogy az egész társadalmat valamennyi intézményével együtt úgy mutassa fel, mint a szellemiségnek az érzéki-dologi-tárgyi síkban való vetületét.¹³ Nem nehéz a filozófiai reflektálásnak igazolni, hogy minden társadalmi alkotás és intézmény a szellemiség jelenléte, megelevenítő hatása nélkül valóban caput mortuum. Ebből természetesen következik, hogy a szociológiai megismerés csak akkor jár helyes úton, ha a szellemiség alkotó erejét, értékelő tevékenységét folytonosan tekintetbe veszi és tudományos értelmezései elvévé teszi.

Amikor ezeket a megállapításokat tesszük, tudatában vagyunk annak, hogy heves összeütközésbe jutottunk a Marx-féle gazdasági szociológia egyik legjelentősebb dogmájával, a történelmi vagy helyesebben a gazdasági materiálizmussal. Vallom azonban, hogy ezzel a tanal szemben eddig elfoglalt szellemtörténeti állásfoglalásokat revízió alá kell vennünk. Nem elég azzal az állítással szemben, hogy az egész társadalmi szellemi kultúrát a társadalmi gazdasági élet által teremtett viszonyok határozzák meg, egyszerűen szembeállítanunk ennek az ellenkezőjét. Ellenben el kell ismernünk, hogy valóban a társas emberi szellem meg van kötözve a társadalmi gazdasági tényezőktől, de viszont az ellenkező oldalon levőknek is el kell ismerniök azt a letagadhatatlan tény, hogy az ember pedig ezt a kötöttséget magára nézve idegennek,

¹¹ Lásd ide vonatkozólag különösen Martin Heidegger nagy művét, *Sein und Zeit* c. alatt, Halle, 1929.

¹² *Ember és világa*, III. kötet (idézve már előbb) 269. l.

¹³ Közlebbi bibliográfia, idézve Böhm K. i. m.-ban.

akadályozónak, károsítónak ismerte és ismeri fel minden időben. Hogy aztán ennek a felismerésnek ma, vagy az adott viszonyok között mennyire képes érvényt szerezni és hogy ennek a felismerésnek a nyomában támadt forradalomnak mikor és mi módon ad kifejezést, ez egy másik kérdés. Az azonban bizonyos, hogy ez a felismerés és az ennek nyomában támadt lázadózás és forradalom újlökést ad a társadalmi életnek és új folyamatokat indít be az emberi közösség életében. És még bizonyosabb az, hogy a társadalmi gazdasági erőknél, mint uralkodó tényezőknek, ama felismerése, amely szerint azokat az ember magára nézve idegeneknek vallja, amelyektől legnemesebb vágyaiban szabadulni törekszik, — mutatja, hogy azok csak bizonyos viszonyok között tekinthetők primér tényezőknek. A gazdasági materiálizmus értelmezését azonban hívei még tovább viszik és azt vallják, hogy a vágyakban, törekvésekben, akarássokban és a különböző szellemi és kulturális szituációkban jelentkező szellemiségek, világnézetek és ideológiák is eredetüket társadalmi gazdasági tényezőknek köszönhetik. Ez az állítás azonban már azt jelenti, hogy itt valóban nem egy gazdasági materiálizmussal van dolgunk, amely egyik vagy másik világfelfogással és történet-magyarázattal áll szemben, hanem egy abszolút materiálizmussal találjuk szemben magunkat, amely minden más felfogást abszolút dogmatizmussal utasít vissza. És itt alázatosan csak azt jegyezzük meg, hogy az abszolút materiálizmus pedig már nem is közgazdasági, még kevésbé szociológiai kérdés, hanem egyenesen metafizikai kérdés, mert metafizikai előfeltételeken nyugszik. Itt pedig könnyű a felelet, mert hiszen a „materia“ épen olyan absztraktum, mint az „eszme“, tehát az abszolút materiálizmusnak és az abszolút ideálizmusnak nincs mit egymás szemére hányniok. Ellenben mind a kettővel szemben ott áll, mint vádló és ítélő bíró az egzisztencializmus, amely a valóságot nem alkotja, amely a valóságra nem következtet, hanem azt elfogadja és azt vallja, hogy a létben való személyes élet előbb van, mint annak szellemi és anyagi határozmányai.

Íme, a szellemiség problémája révén is így nyúl bele a filozófia a szociológiába és vet ennek olyan alapokat, amelyekkel szükségképen számolnia kell a szociológiának.

De nélkülözhetetlenek találjuk a filozófiai alapvetést a szociológiára nézve nemcsak a szocietas eredetének metafizikai problémáját illetően, hanem a filozófiai gondolkodás dialektikai problémáját illetően is. Ebben a vonatkozásban felmerül a kérdés: mennyiben hat módosítólag a szociális közösség az emberi szellem különböző tevékenységeire, mindenekelőtt a megismerésre és a gondolkodásra, de általában a különböző értékeszmék irányában végzett értékelésre? Más fogalmazással: van-e befolyása, még pedig alapvető módosító befolyása a szociális közösségnek a tudásra, az erkölcsiségre, a művészi alkotásra? Tehát van-e az igazságnak, a jóságnak és a szépségnek szociális eredetű gyökere, vagy pedig úgy az értékeszmék kialakítása, mint az azok irányában végzett tevékenységek csak apriori feltételek alatt állanak? Az apriorizmus és a szociologizmus, mint két nagy irány, mint két gondolkozásmód és ítélési szempont állanak egymással szemben. Az apriorizmus az emberi szellem minden tevékenységét a szellem apriori

meghatározottságára vezeti vissza. Minden tevékenység a szellem minden tapasztalatot megelőző, apriori szerkezetéből következik, tehát annak a törvényszerűsége alatt áll. Merőben ellentmond ennek a szociologizmus, amely a társas közösség hatását a tevékenységek életében épen úgy túlbecsüli, mint az apriorizmus a szellem apriori szerkezetét. Kétségtelen, hogy amíg a szociológia nem dönt e felett a dialektikai alapkérdés felett, ítéletei és megállapításai ismét csak ingadozók és bizonytalanok.

Íme, ezekben mutathatom fel a filozófiai gondolkodás alapvető szerepét a szociológiai megismerés tevékenységében és a szociológiai tudományok rendszerében. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy mindaz, amit a filozófia nyújt a szociológiának, bármennyire is alapvető jelentőségű, mégsem teheti feleslegessé azt a szaktudományi munkásságot, amely a szociológia sajátos és konkrét problematikáját képezi. A filozófia nem nehezedhetik rá a szociológiára annyira, hogy megbénítsa speciális részletkutatásait, ellenkezőleg egyenesen arra kell törekednie, hogy ezt elősegítse és jótékonyan befolyásolja. A filozófia tudományos becsé a szociológiára nézve tehát attól függ, hogy mennyiben segíti elő a szociológiát feladatai meglátásában, és attól, hogy mekkora perspektívát tud megnyitni problémái megismerésében, és még inkább attól, hogy mennyire tudja új és új kérdés-feltevésekre készíteni.